

185-210) u ženskom časopisu *Zehra* od 2001. i dalje. Prema *Zehri* hidžab je za muslimanke znak unutarnjih i vanjskih granica te svakoj treba biti dopušteno da ga nosi i u javnosti. Muslimanke koje pišu u *Zehri* pokazuju kako žene vide čednost i stidljivost, uvjere ne da im je muslimansko ponašanje važnije od nacionalnosti. Autorica ipak kaže: „Moja nedavna studija o ženi, feministkinjama i muslimanskom identitetu u BiH i na Kosovu potvrđuje kroz intervjue da muslimanke shvaćaju islam kao važan dio svoje kulture, ali većina njih su sekularizirane muslimanke koje ne obdržavaju religiju u dnevnim postupcima. Religiju razumiju kao privatnu stvar. Časopis *Zehra* u određenom stupnju slaže se da je islam vjera i kultura“ (str. 197). Po njezinoj procjeni *Zehra* posvećuje dostatnu pozornost majčinstvu muslimanki i izgrađivanju bošnjačkog identiteta, ali kao da žali što „ne promiče pravu rodnu revoluciju“.

Kratki podaci o autorima priloga (str. 213-215) pomažu da čitatelji izložene tekstove stave u kontekst istraživanja dotičnog autora, a stvarno kazalo na koncu knjige (str. 217-223) omogućuje brz uvid u pojedinu temu. Osim F. Prcele, Z. Spahić-Šiljak te A. Hadžimuhamedović koji i eventualne kritike protiv vlastite vjerske zajednice upućuju iznutra, kao pripadnici, ostali autori su distancirani agnostici koji upozoravaju na

pogubnost nekritičnog poistovjećivanja vjerskog i etničkog identiteta. Osobito su potresni podaci Nene Močnik o seksualnim nasiljima nad muslimankama uz ponižavajuće uvrede popraćene zloporabom religije. Teolozi svih konfesija u našim krajevima trebali bi taj prilog dobro proučiti te kao pastoralni djelatnici i vjeroučitelji odgajati vlastite vjernike za odgovorno ponašanje prema ženama druge vjere.

Mato Zovkić

EVANGELIZIRATI KAKO BI SE HUMANIZIRALO

Carmelo DOTOLO, *L'annuncio del Vangelo. Dal Nuovo Testamento alla „Evangelii Gaudium“*. Assisi: Cittadella Editrice, 2015., 168 str.

Promišljanje o evangelizaciji nužno nas vraća u prva stoljeća kršćanstva jer evangelizacija nalazi svoju referentnu točku upravo u začecima kršćanstva. Prve kršćanske zajednice oblikovale su vlastiti identitet otkrivajući u evanđelju mogućnost pronalaska odgovorâ na pitanja o smislu života te o životnim nadanjima i očekivanjima. Evanđelje je dar koji oslobađa našu egzistenciju od tjeskobe, od manjka nade i od praznine koju čovjek osjeća u vrtlogu ovoga svijeta. Mogli bismo reći kako navještaj evanđelja

spašava od besmisla, frustracija i dosade, od očaja i nesposobnosti ljubiti, od bola i od smrti. U tome smislu evangelizirati znači *priopćavati život*.

Evangelizacija označava posebnost kršćanske ponude koja se sastoji u navještanju evanđelja i pozivu na obraćenje. Aktualiziranje evanđeoske poruke podrazumijeva način života u različitim okružjima te priopćavanje iskustva vjere, nade i ljubavi u odgovoru na temeljna životna pitanja drugima vjernicima, kao i onima koji religiozno iskustvo smatraju perifernim ili indiferentnim u izgrađivanju životnoga smisla.

Knjiga talijanskog teologa Carmela Dotola, koja promišlja o važnosti evangelizacijskog procesa, podijeljena je u pet poglavlja. U prvome poglavlju autor polazi od evangelizacije u Novom zavjetu, u drugome poglavlju nalazimo metodološke oznake pri navještanju evanđelja. Treće poglavlje stavlja naglasak na povijest i hermeneutiku evangelizacijskog puta. U četvrtom poglavlju promišlja se o evangelizaciji i novoj evangelizaciji od Drugog vatikanskog sabora do apostolske pobudnice *Evangeliū Gaudium*, dok posljednje poglavlje donosi uvid u teološke interpretativne linije evanđeoskog navještanja.

Prve kršćanske zajednice svjedočile su u svojem navještanju preobražujuću vrijednost i snagu evanđelja i na taj način započele

progresivan proces evangelizacije. Novozavjetni tekstovi donose sliku kršćanstva u pokretu. Čini se kako je upravo u susretima, u sučeljavanjima i dijalozima unutar zajednice rasla i sazrijevala svijest o Isusovoj poruci koja je kadra imati odlučujući utjecaj na čovjekov život. U temelju kršćanske novosti nalazi se navještaj u kojemu središnje mjesto zauzima Isus Krist, njegova poruka i stil života. Prvi evangelizatori u svojem navještanju pozivali su se na autoritet onoga što im je priopćio Isus. Tako navještaj kraljevstva Božjega, koje stoji u središtu Isusove poruke, predstavlja obzor u koji je moguće utkati svijest o stvarnosti koja može realno modificirati život ljudi u potrazi za dostojanstvom, uvažavanjem i solidarnošću. U svojem navještanju kraljevstva Božjega Isus, nizom metafora, ukazuje kako se ono ne ostvaruje samo u određenim prostorima ili religijskim kultovima, nego nalazi svoje mjesto u svakodnevnici. Naglasak nije stavljen na religioznu pripadnost, nego na kvalitetu odnosa s Bogom ako je *Otac* (Mt 12,46-50). Ovime počinje stanovita relativizacija Zakona u odnosu na kraljevstvo Božje. Isusova rasprava s farizejima i pismoznancima kružila je oko različitih interpretacija Zakona i njegove primjene na konkretne situacije. Tako, slijepo opsluživanje Zakona, kao znak društveno-religijskog identiteta i pripadno-

sti, vodi u opasnost isključivanja i diskriminacije. Zbog toga Isus svoju pažnju usmjerava na najslabije (Mt 11,28-30) te pokazuje kako je kraljevstvo Božje jedini kriterij jednakosti između izraelskog naroda i pogana. Svojim gestama ozdravljenja, druženjem s rubnima, lomom religijskih shema i legalističkih interpretacija vjere, Isusov prijedlog postavlja paradigmu potpuno drukčijeg poimanja vjerničkog iskustva. Ta paradigma omogućuje čovjeku pronaći svoj identitet i preobraziti vlastiti život koji nije više podložan robovanju zabrinutosti zbog etičke čistoće i nedostižnom savršenstvu kroz zakonske propise, te ga upućuje dubokom i slobodnom osobnom odnosu s Bogom. Imajući to u vidu, jasno je kako evangelizacija poprima svoju fizionomiju već u životu prvih kršćanskih zajednica koje u svojem navješčaju polaze od uskrsnuća i događaja Duhova. Dotolo ističe kako se evangelizacija očituje u pronalaženju ravnoteže između vizije svijeta i života te njihove povezanosti s Bogom. Tu ravnotežu trebalo je pronaći u kontekstu ambijenta u kojemu je dominiralo židovstvo Palestine, židovstvo dijaspore, grčko-rimska kultura, kao i gnostički pokret. S druge strane takav kontekst u određenome smislu pomogao je kršćanstvu prvog stoljeća u preciziranju njegova *spetificuma*.

Različiti kulturni konteksti za-

htijevaju i različite stilove evangelizacije. Tako u Djelima apostolskim vidimo brigu za navješčaj kršćanske poruke u relaciji s konkretnom situacijom i svakodnevnim životnim pitanjima. Struktura navješčaja u Djelima apostolskim pazi na povijesno-kulturnu stvarnost. S druge strane, u knjizi Otkrivenja susrećemo odvažan proročki navješčaj kršćanske poruke koji pobuđuje nadu u drukčiji način gledanja političke i kulturne stvarnosti. Takav navješčaj stavlja u prvi plan autentično štovanje Boga kao otpor idolatriji političke i vojne moći te rezistenciju ideologiji bogaćenja.

U sustavnom naviještanju evanđelja od velike je važnosti metoda, odnosno način priopćavanja evanđeoske poruke. U vrlo kratkom drugom poglavlju autor donosi neke metodološke oznake ističući kako je upravo susret evanđelja s različitim kulturama zahtijevao i pridonio oblikovanju kršćanskoga identiteta. Za razumijevanje evangelizacijskoga puta od iznimne je važnosti sposobnost inkulturacije kršćanske poruke, tj. *ulaženje* evanđelja u dominantni kulturni prostor u kojemu se osmišljava vlastita egzistencija. Dotolo podcrtava kako je u procesu inkulturacije nezaobilazno voditi računa o vremenu koje je potrebno za sazrijevanje kršćanske poruke, jer ona zahvaća spoznaje, običaje i mentalite te ljudi. Potrebno je, dakle, imati

strpljenja kako bi ta poruka pustila svoje korijene te počela rasti i donositi plodove. Za pohvalu je i činjenica što autor govori o obraćenju kao metodi evanđeoskog navještaja. Dakako, smjera se na osobno obraćenje, koje iziskuje temeljitu promjenu, upućuje na novi početak i promjenu načina života. Koliko je nužno govoriti o metodi u procesu evangelizacije, govori nam i povijest evangelizacijskoga procesa koji pokazuje potrebu za modificiranjem vlastitog pristupa različitim kulturama usvajajući nove sheme i koncepte, osobito onda kada su već davno uspostavljene tradicije postale neprikladne za otvaranje novih putova i novih formuliranja glede vjerovanja.

U trećem poglavlju ovaj talijanski teolog donosi kratku povijest i hermeneutiku evangelizacijskoga puta. Polazi od susreta kršćanstva s grčko-rimskim svijetom koji se predstavlja u svojoj kulturnoj i religijskoj pluralnosti i živosti, s mnoštvom duhovnih ponuda, filozofskih pravaca i rasprava koje su nudile svoja viđenja o smislu života, o istini i o osmišljavanju egzistencije. Relevantnost evangelizacijskoga procesa ogleda se osobito u *načinu* interpretiranja i življenja religioznog iskustva. To iskustvo obuhvaća ljudsku egzistenciju u njezinoj cjelovitosti te nadilazi nacionalnu isključivost. Ovakva otvorenost nije dopuštala da se kršćanstvo promatra

kao sektu. Njegova univerzalnost radikalno ga razlikuje od poganstva dominantnog u grčko-rimskome svijetu. Evangelizacija je u tome periodu bila viđena i življena kao potraga za kršćanskom identitetom, te pozvana opravdati i prosuditi kvalitetu različitih prijedloga. U tom kontekstu važno je spomenuti apologetiku koja, dajući razloge nade (vjere), svjedoči o vjerodostojnosti kršćanske poruke.

Otkriće Amerike koje vodi susretu s drugim te drukčijim kulturama i filozofijama označava početak razdoblja u kojemu kršćanstvo postaje svjesno kulturne i religijske *drukčijosti*. To ujedno predstavlja obzor za promišljanje o novim metodama i načinima u procesu evangelizacije. Pitanje odnosa između osvajanja i evangeliziranja Amerike dovoljno je poznata te se autor ne upušta u analize koje bi vodile u tome smjeru. Radije spominje primjer Bartolomeja Las Casasa koji osuđuje metode kolonizacije ustrajavajući na činjenici kako ni jedna religija ne može biti protivna slobodi Indosa, inzistirajući na jednakosti kršćana i domorodaca. Odlazak u Kinu i Japan ponovno stavlja evangelizatore naspram kulturnih, etičkih i religijskih različitosti. U susretu s tim svijetom značajan je tekst Mattea Riccija *O istinskom značenju Gospodara neba*, koji kruži oko dijaloga između kineskog mudraca i

Zapadnjaka. Taj tekst ukazuje da su spoznaja i sučeljavanja neizostavni kako bi drugi mogli susresti i prihvatiti kršćansku poruku. Radi se dakle o dijaloškoj metodi od koje je nemoguće apstrahirati pogotovo u današnjem kulturno policentričnom svijetu.

Evangelizacijski put u razdoblju moderne nailazi na potrebu obnove izvornosti kršćanske poruke koja bi na jasniji način korespondirala s liberalnim pokretima, afirmacijom ljudskih prava koja zahtijevaju kulturne, društvene i političke promjene te proces laicizacije. Takvi zahtjevi u konačnici su doveli do potpuno drukčijeg odnosa između religije, Crkve i društva. U tom kontekstu pojavljuje se nov oblik evangelizacije svjestan univerzalnosti ljudskih prava koja ne moraju biti u konfliktu s teističkim poimanjem svijeta. U središtu evangelizacijskoga procesa ljudska je osoba, bivaju integrirane vrijednosti kao što su sloboda, jednakost, bratstvo. Takav oblik evangelizacije dolazi do izražaja u afričkim zemljama gdje se kršćanskim afričkim poglavcima trajno povjereva vodstvo novih mjesnih crkava i novih civilnih društava. U konačnici, to je očitovanje kako se kršćanske vrijednosti mogu integrirati u novu kulturu i kako evanđeoska spoznaja može biti izvor kulture te relevantna u preobrazbi svijeta.

U razdoblju postmoderne evangelizacijski proces mora se

suočiti sa zahtjevima u kojima je nužno pomiriti globalizaciju i fragmentarnost, religiju i kulturu te postojanje različitih identiteta. U takvu ozračju nužno je pronaći nove procese komunikacije kršćanske poruke jer je postmoderna kultura dovela do interpretativne krize svijeta, života i čovjeka tako što je donijela nove horizonte smisla koji su značajno ubrzali preobrazbu svega postojećega. Autor donosi tri društveno-kulturna fenomena koje treba uzeti u obzir u naviještanju kršćanske poruke suvremenome društvu: afirmacija postkršćanske stvarnosti i potraga za Bogom gdje je očita prisutnost vjere bez pripadanja (Crkvi) kao i izvjesna fluidna duhovnost; religijski pluralizam i dijalog; te globalizacija kao kulturni proces.

U četvrtom poglavlju Dotolo se bavi promišljanjima o evangelizaciji u nekim dokumentima Drugog vatikanskog sabora notirajući kako je u pripremnoj fazi Koncila gotovo potpuno izostao govor o misijskoj djelatnosti, kao i veza između evangelizacije i kulture. Tijekom Drugog vatikanskog sabora, i osobito poslije, na evangelizaciju se gleda kao na *locus theologicus* te kao na dar ljudskome rodu u njegovim iščekivanjima. Evangelizaciju se vidi kao sredstvo koje je sposobno dati novo lice djelovanju Crkve, ali i redefinirati ciljeve i prioritete njezina djelovanja. To potvrđuje

niz biskupskih konferencija od one latinoameričkog episkopata u Medellinu 1968. do one u Pueblu 1979. koja u siromasima vidi protagoniste evangelizacije. Iz tih dokumenata vidljivo je da se evangelizacija artikulira u naviještanju Isusa Krista, u priznavanju vrijednosti koje ima svijet, u svjedočenju evanđelja ljubavi te u inzistiranju na dostojanstvu ljudske osobe. Zadaća evangelizacije ogleda se u korelaciji između kršćanske poruke i kulture u kojoj se ta poruka naviješta i želi učiniti relevantnom. Zbog toga nije nimalo pretjerana tvrdnja Pavla VI. kako je razdor između kulture i evanđelja drama suvremenoga svijeta.

Nova evangelizacija nastaje iz svijesti za potrebom redefiniranja kršćanskog identiteta, prisutnoga među različitim geopolitičkim i religijskim identitetima. Nova evangelizacija, kako je govorio sveti Ivan Pavao II., ne sastoji se u nekom novom evanđelju, nego u navještaju koji u Kristu nalazi neistraživo bogatstvo koje ne može iscrpiti nijedna kultura. Možemo zajedno s Dotolom zaključiti kako se bît evangelizacije sastoji u konstantnoj *reinkulturaciji* evanđelja. Nova evangelizacija mora smjerati ciljevima koji će biti nositelji vjerodostojnosti kršćanske poruke i koji ne mogu ne urezati se u obiteljski, društveni i politički život. Ona ima za zadaću pokazati relevantnost kršćanstva u kultur-

nim krugovima i pokazati kako je ono u stanju kritički se suočiti s dominantnom kulturom, ponuditi interpretaciju ljudske egzistencije izvan uobičajenih mjesta te dati smisao ljudskome postojanju. Takva nova evangelizacija nasušna je potreba osobito u suvremenome društvu koje teško pronalazi smisao vlastitoga postojanja. Dotolo inzistira na tome kako pripćavanje kršćanske poruke ima i socijalnu dimenziju ako se radi o dostojanstvu ljudske osobe, o općem dobru i o ljudskim pravima, kako naglašava i papa Franjo u apostolskoj pobudnici *Evangelii Gaudium*.

U posljednjem poglavlju, spominjući neke teološke interpretativne linije u naviještanju evanđelja, autor polazi od činjenice da evanđelje ima udjela u nastojanjima kako bi ljudska egzistencija postala što ljudskijom. Ono doprinosi sazrijevanju svijeta i onoga što je ljudsko, u toj njegovoj odlici odsijeva njegova kvalitativna razlika. Evandeoska poruka je viđena kao mogućnost uspjele i dobre egzistencije. Paradigma evangelizacijskog procesa mora uvijek biti Isus Krist i njegov stil života iz kojega je vidljiva spremnost za prihvaćanje bližnjega, za supatnju kao spoznajni model i metodu pristupa stvarnosti. Iz toga proizlazi kako evangelizacija nije svrha samoj sebi, nego je, kako Dotolo zaključuje, u službi ljudskoga roda, ona duboko humanizirajuća

jer u perspektivi prihvaćanja drugoga, u svojemu najširem ostvarenju, zagovara modifikaciju ekonomskog mentaliteta, poziva na odgovornost prema ambijentu u kojemu se živi, traži da se angažiramo kao socijalno odgovorni, zahtijeva solidarnost te kroz sve to i svjedočenje vlastite vjere koja može postati relevantna opcija u borbi protiv antropološkog redukcionizma.

Na koncu možemo reći da se vrijednost Dotolove knjige sastoji u tome što donosi obrise povijesti evangelizacijskoga procesa polazeći od NZ do pobudnice *Evangelii Gaudium*. Knjiga je zanimljiva i daje bitne smjernice (novim) evangelizatorima. Iz nje je lako uočiti u kojemu bi smjeru trebala ići evangelizacija, njezine polazne točke, svrhu i njezin smisao. Lako se iščitava univerzalna dimenzija evangelizacijskoga procesa kojemu je svrha humanizirati, odnosno preobraziti iznutra, ako to znači obraćanje osobne i kolektivne svijesti ljudi, njihova djelovanja i života. Djelo ovog talijanskog teologa relevantno je i zbog toga što kroz prizmu navještaja evanđelja dodiruje razna područja: antropologiju, kulturologiju, religiju, teološke discipline - ekleziologiju, liturgiku i pastoralnu teologiju. Zbog svega toga držimo da je knjiga vrlo korisna i vjerujemo da će imati pozitivnu recepciju kod čitatelja te da će pomoći u planiranju novih evangelizacij-

skih zamaha u mjesnim Crkvama.

Hrvoje Kalem

NOVA ZBIRKA KARDINALOVIH PROPOVIJEDI

Vinko kardinal PULJIĆ, *Korita prošlosti i pritoke sadašnjosti. Izbrane propovijedi prigodom 25-te obljetnice (1991. – 2016.) biskupskog ređenja Vinka kard. Puljića, nadbiskupa vrhbosanskog*. Urednik Dubravko Turalija. Sarajevo: Vrhbosanska nadbiskupija, 2015., 533 str.

Urednik ove knjige, sada profesor Staroga zavjeta na KBF-u u Sarajevu, bio je tajnik nadbiskupa Vinka Puljića od 2003. do 2005. te odradio velik dio zadataka kada je Ordinarijat izdavao prvu zbirku nadbiskupovih propovijedi (Vinko kardinal Puljić, *Ne trnite svjetla. Izbor iz propovijedi*, Sarajevo: Vrhbosanska nadbiskupija, 2005.). Kako nadbiskup Puljić ne piše unaprijed svoje propovijedi, nego samo skicira i govori živahnim hrvatskim bosanskog obilježja, trebalo je tekstove snimljene na vrpce elektronički otipkati te dati na jezičnu i uredničku doradu. Pri radu na ovoj knjizi pomogli su mu nadbiskupovi kasniji tajnici koji su tekstove „skinuli“ s vrpce, a glavni urednik je preuzeo zadaću „vađenja“ ključne misli za naslov pojedine propovijedi, ras-